

VITA

Az olvasótermi kézikönyvtárakról

Ma már a legkisebb üzemi vagy falusi könyvtár is arra törekszik, hogy egy külön olvasótermet, vagy olvasószobát létesítsen, amelyben látogatói nyugodt körülmények között, helyben olvashatnak. Szükség is van rá, hiszen az olvasók egy részének jobb olvasási, tanulási lehetőséget nyújt a könyvtári olvasás, mint a családi otthon. Ezenkívül sok esetben az olvasó egyszerre több könyvet kíván tanulmányozni, de a könyvtár csak meghatározott számú, általában 2—3 kötet könyvet kölcsönöz egy-egy alkalommal. A kis könyvtárak olvasótermében különösen az újságok és folyóiratok olvasásának van nagy jelentősége, ezeknek szabad használatát ugyanis nem befolyásolja, hogy nincs külön olvasótermi könyvtáros. A nagyobb könyvtárakban (a megyei könyvtáraktól felfelé) azonban már nemcsak folyóiratokra van szükség, hanem az olvasótermeket megfelelő könyvanyaggal is el kell látni. A tudományos könyvtárakban ugyanis egy-egy kutató, alkalmanként 20—30 kötetet is használ, de az átlagolvasónak is szüksége lehet bizonyos alapvető munkákra, kézikönyvekre, amikor egy ismeretlen szó, név vagy fogalom jelentését szeretné megkeresni a lexikonban vagy másutt. Természetesen az olvasótermi olvasó gyorsan, formáságok nélkül szeretne hozzájutni ezekhez a művekhez. Ezért van arra szükség, hogy az olvasóteremben, az olvasó kezeügyében is legyen bizonyos könyvanyag, legyen az olvasóteremnek kézikönyvtára.

Az olvasóteremben elhelyezett könyvanyag nagysága és összetétele attól függ, hogy a könyvtár mekkora, kik látogatják, milyen az érdeklődési körük. A könyvtár gyűjtőköre (profilja) és az olvasók érdeklődése a döntő. Az olvasók érdeklődésének tulajdonítható például, hogy a budapesti tudományos közkönyvtárak (Széchényi Könyvtár, Szabó Ervin Könyvtár központja, Országgyűlési Könyvtár) kénytelenek tankönyvtári feladatokat is ellátni, az egyetemi könyvtárak kevés olvasóhelye miatt. E nagykönyvtárak olvasóinak 60—80 százaléka egyetemi hallgató, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni az olvasótermi könyvállomány összeállításánál sem.

Milyen művek legyenek az olvasóteremben?

A legjelentősebb, a leggyakrabban használt, tudományos és politikai szempontból a legfontosabb, a leghaladóbb — szóval a leginkább ajánlható könyvek valók az olvasóteremben! Ez az anyag lényegében ajánló jellegű is — a könyvtáros felelős azért, hogy mit tesz a kirakatba: az olvasóterem polcára. Az utóbbi 2—3 évben sok olyan könyv jelent meg, amely alkalmas arra, hogy az olvasótermi kézikönyvtárban helyet kapjon. Ilyenek: a Filozófiai lexikon, az Idegen szavak szótára, Misulin, Koszminszkij, Jefimov, Hvosztov—Zubok történelemkönyvei, a Magyar nép története, az egyetemi tankönyvek, a különféle sorozatok, az újkiadású szótárak, stb. A kézikönyvtárban el kell helyezni a marxizmus-leninizmus klasszikusainak munkáit s azokat a köteteket is, amelyek az ideológiai oktatást, s a párt- és kormányhatározatok végrehajtását segítik. Elkerülhetetlen, hogy néhány régebbi kiadású lexikont, vagy más kézikönyvet is elhelyezzünk anyagunkban. Ez azonban csak — jobb híján — kivétel legyen.

Ne csak összefoglaló, kifejezetten kézikönyv jellegű művek kerüljenek a kézikönyvtárba: Adjunk itt olyan köteteknek is helyet, amelyek — bár csak egy-egy részproblémát tárgyalnak, de nagy, tudományos értékűek s egy-egy fontos korrallal vagy eseménnyel kapcsolatban forrás jellegűek van. Például történelmi monográfiák a Rákóczi szabadságharcról, a 48-as szabadságharcról, Kossuthról, a Tanácsköztársaságról; irodalomtörténeti monográfiák Csokonairól, Petőfiről, Mikszáthról stb. Ugyancsak helyezzük el a kézikönyvtárban — amennyiben erre mód van — a legkiemelkedőbb szépirodalmi műveket: a világirodalomból Goethe, Shakespeare, Balzac, Puskin, L. Tolsztoj egyes műveit, a szovjet irodalom legjobb alkotásait, a magyar irodalomból Mikszáth, Móricz, József Attila stb. műveit és az új magyar irodalom legjobb köteteit. Az Országgyűlési Könyvtár olvasótermében 200 ilyen szépirodalmi művet helyeztünk el.

A kézikönyvtár állománya természetesen nem változatlan. Állandóan új, friss könyvanyaggal bővül, de gyakran ki kell vonni belőle bizonyos, időközben elavult műveket. A könyvtáros figyelmes, gondos munkája megóvja a kézikönyvtár állományát az elavulástól, attól, hogy az elavult könyvek az olvasót helytelenül tájékoztassák.

A kézikönyvtár rendezési elvei

A kézikönyvtári anyagban való gyors tájékozódás azt követeli, hogy a könyveket tudományáganként, az egyes nagyobb ismeretágaknak megfelelően kell csoportosítani. A nagykönyvtárak között az Országos Széchényi Könyvtár rendszere a legegyszerűbb: Nyitott polcokon helyezte el a lexikonokat, szótárakat, bibliográfiákat s mellettük sorakoznak Marx, Engels, Lenin, Sztálin művei, történelmi, filozófiai, irodalomtudományi művek. Az egyéb tudományágakat tárgyaló művek és a szépirodalmi alkotások zárt üvegszekrényekbe kerültek. Zavaros és eléggé tudománytalan ez a csoportosítás. A zavart fokozza az is, hogy a polcok túlszűfoltak, az egyes tudományok könyvei nehezen tekinthetők át. Véleményem szerint helyes volna, ha a Széchényi Könyvtár — az ország első könyvtára — tudományos színvonalú, korszerű kézikönyvtárat létesítene — a zárt üvegszekrények helyében is.

Lényegesen jobb a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központja olvasótermi kézikönyvtárának rendszere. Az 1500 kötet könyv csoportosítása világos, áttekinthető; a decimális alapján van rendezve. Bár a decimális rendszernek nyilvánvaló hibái vannak, az eszerint felépített kézikönyvtár mégis jól használható.

Az Országgyűlési Könyvtár olvasótermi kézikönyvtárának felépítéséről — mint a könyvtár munkatársa — saját tapasztalataim alapján részletesebben kívánok szólni. Mi egy önálló (s többek által önkényesnek is nevezett) rendszer alapján építettük fel kézikönyvtárunkat. A társadalom- és a természettudományok összefüggéseit figyelembevéve 15 főcsoportot különböztetünk meg benne. Ezek: I. Bibliográfiák. Könyvészet. Könyvtár-tan. II. Lexikonok. Szótárak. III. Törvénytárak, rendeletek. IV. Marxizmus-leninizmus (szocializmus-kommunizmus). V. Filozófia. Dialektikus és történelmi materializmus. VI. Közgazdaságtan. Poli-

tikai gazdaságtan. VII. Természettudományok. Alkalmazott tudományok. VIII. Nyelvtudomány. IX. Művészet. Irodalom. X. Nevelés. XI. Jogtudományok. XII. Statisztika. XIII. Földrajz. XIV. Történelem. XV. Nemzetközi kérdések.

Ennek a rendszernek természetesen több vitatható pontja van, néhány jelentékeny hibája előttünk is ismeretes. A gyakorlatban mégis bevált, az olvasók jól kiismerik magukat benne, szívesen és sokat használják.

A kézikönyvtári könyveket ajánlatos külső jelzéssel megkülönböztetni a könyvtár egyéb könyveitől. Legcélszerűbb a könyvet színes szalaggal átragasztani, ez megvédi a könyvet az eltulajdonítás ellen és megakadályozza azt is, hogy a könyv a raktári anyagba keveredjék. Az átragasztás ízléses legyen s nem szabad eltakarnia a könyv szerzőjét és címét. Az Országgyűlési Könyvtárban az olvasótermi kézikönyvek megkülönböztetésére 3×12 cm-es színes papírszalagot használunk, mégpedig úgy, hogy minden szakcsoportnak más-más színű szalagja van (a marxizmusnak piros, a közgazdaságnak zöld stb.). Így az egyes szakok könyvei sem keveredhetnek össze.

Az Országgyűlési Könyvtárban ezenkívül az egyes szakcsoportokon belül a könyveket sorszámokkal láttuk el. Ezekkel a raktári jelzetekkel a csoporton belül is megvan minden könyvnek a pontos helye, így az állományellenőrzés is könnyűvé válik.

A kézikönyvtár anyagáról külön katalógust célszerű készíteni. Elsősorban szakkatalógusra van szükség. Betűrendes katalógus csak nagyobb kézikönyvtári állomány esetén szükséges, különösen, ha a könyvek kézikönyvtári sorszámokkal is el vannak látva — így a keresett könyv pontos helye a szerző, ill. a cím alapján is gyorsan megállapítható.

A kézikönyvtár könyveiről készített katalóguscédulákat a központi (szolgálati és olvasói) katalógusokban is el kell helyezni. E cédulákon azonban a raktári jelzetről meg kell jelölni azt is, hogy a könyv az olvasótermi kézikönyvtárban van.

A kézikönyvtár használata; szabadpolc-vagy kériólap?

Minden olvasótermi kézikönyvtár felállításánál felmerül ez a kérdés. Ha az olvasó elől elzárva — üveg mögött, vagy

a könyvtáros háta mögött — tartjuk a kézikönyveket, a könyveknek nem sok varázsa van az olvasóra. Nem tud szabadon keresgélni, böngészni bennük. A katalógus önmagában nem elég: Az olvasó sokszor nem is tudja pontosan, hogy a keresett problémára melyik könyvből kap választ, lapozgatni, keresgélni szeretne. Az Egyetemi Könyvtár olvasótermében például 20.000 kötet könyv van, de ezeket csak az olvasótermi könyvtáros segítségével lehet használni. Bár ez a sok könyv bizonyos mértékig tehermentesíti a könyvtár távolabb fekvő raktárait, mégis helyesnek tartanánk, ha egy kisebb kézikönyvtári részleget szabadon is használhatnának az olvasók. Az Országgyűlési Könyvtárban szabadpolcos kézikönyvtárat létesítettünk. Az olvasók maguk kereshetnek a kb. 3000 kötet könyv között, láthatóan örülnek ennek. Természetes az ellenőrzés rendkívül fontos. Az Országgyűlési Könyvtárban az elmúlt év alatt a kézikönyvtár 3000 kötetéből alig 5—6 kötet tűnt el — s ez nem nagy ár azokért az előnyökért, melyeket a szabadpolcos kézikönyvtár nyújt az olvasóknak és a könyvtárnak is. A szabad használat mellett ugyanis a kézikönyvtár ajánló jellege jobban érvényesül.

Ha tehát szavazásra kerülne a sor, feltétlenül így szavaznék: Szabad polcot! Így szavazott tudomásom szerint annak a vitának a legtöbb részvevője is, melyet A Könyvtáros tavaly kezdeményezett — bár más vonatkozásban. A Széchényi Könyvtárnak javaslom, hogy a jelenleg zárt üvegszekrények helyén is létesítsen szabadpolcos kézikönyvtárat az olvasótermében. E megoldás nagyban csökkentené a napi 6—700 kötetes raktári forgalmát is, s tetemes munkaerő megtakarítással járna.

Szabad keresgélés a kézikönyvtári könyvek között, a legjobb, legmegfelelőbb könyvek közvetlen népszerűsítése — megfelelő ellenőrzés mellett —; mindez a szabadpolcos kézikönyvtár javára billenti a mérleget és az olvasó várakozási idejét is megrövidíti.

Az Országgyűlési Könyvtár kézikönyvtára és az olvasók

Befejezésül néhány tanulság: A mi kézikönyvtárunkban, ennek rendszerében van vitatható, azonban megállapítható, hogy olvasóink körében rendkívül népszerű a kézikönyvtár és a könyvtári munkánk szempontjából is hasznosnak bizonyult létesítményünk.

Statistikánk szerint az olvasók könyvigényét nagymértékben a kézikönyvtár elégíti ki. (A mi könyvtárunkban csak helybenolvasás van, nem kölcsönzünk könyveket otthoni olvasásra.) Az olvasók gyorsan, várakozás nélkül kapják meg a könyvek nagy részét, sőt maguk emelik le a polcra a kívánt kötetet. Jelenlegi kézikönyvtárunk megszervezése óta (1953 december) olvasóink száma közel háromszorosára szaporodott (napi kb. 300—350 olvasó), — a raktári forgalom mégis mintegy 20—25 százalékkal csökkent. Ez a raktári dolgozók munkaerejének kihasználása szempontjából is sokat jelent számunkra.

A kézikönyvtár állománya jelenleg 3200 kötet. Ebből csaknem egyharmad (kb. 950 kötet) a marxizmus-leninizmus csoportba sorolt könyvek száma, az irodalmi művek csoportjába kb. 400, a történelem szakba kb. 270, a szótárak, lexikonok közé 220 könyvet soroltunk — csak a legnagyobb csoportokat említve.

Az egyes tudományágak kézikönyveinek forgalmát tekintve az a tapasztalat, hogy legforgalmasabb a marxista-leninista csoport (a forgalom kb. 25 százaléka), a művészet-irodalom szaké kb. 20 százaléka, a szótáraké, lexikonoké 10—12 százaléka, a történelemé és a közgazdaságé 10—10 százaléka. E szám adatok elég híven fejezik ki a könyvtár olvasóinak összetételét, érdeklődési körét, ugyanakkor azt is mutatják, hogy a kézikönyvtár összetétele is eléggé igazodik az olvasók szükségletéhez.

A kellő gondtal, hozzáértéssel megszervezett kézikönyvtár a könyvtár egész munkájában rendkívül nagy segítséget jelent. Jó volna, ha könyvtárosaink állásfoglalásukkal segítenék a kérdés minden részletének tisztázását.

B. SZILÁGYI JÁNOS

az Országgyűlési Könyvtár munkatársa

Szilágyi János cikkével nem mindenben ért egyet a szerkesztőség. Vitaanyagként közli. (A szerk.)